

ZEKE ZSUZSANNA

„Testvéri üdvözlét a testvérnek”

Ady Endre és Octavian Goga kapcsolata¹

Kultúra Az Ady Endrével kialakult barátság kezdete

Octavian Gogát 1912 márciusában rágalmazásért (nemzeti-ségi izgatásért) egy hónapra ítélték el. Sajtóvétség címén – a *Țara Noastră (Országunk)* című folyóiratban közölt Petrescu-vers² miatt – börtönbüntetésre ítélte őt a magyar hatóság. Ady baráti és egyben testvéri üdvözlét küldött neki, levelet írt a szegedi börtönbe és eszmeközösséget vállaló cikkben állt ki mellette a *Világ* hasábjain.³ „Mikor Goga Octaviant, a románok nagy költőjét Szeged úri börtönében traktálta a hivatalos magyar vendégszeretet, üdvözlét küldtem Szegedre. Testvéri üdvözlét a testvérnek. Köszöntő szeretetet a nemes harcosnak [...].”⁴ Gogának jólesett ez a gesztus, hiszen sorsát a románok többsége is csak közönnyel kísérte.⁵ Ady cikkét a Goga vezetése alatt álló *Luceafărul* című szépirodalmi folyóirat teljes egészében közölte román fordításban.

Ady átérezhette Goga helyzetét, hiszen 1901-ben ő is bíróság elé került a *Nagyvárad Friss Újságban*⁶ megjelent *Egy kis séta* című cikke miatt, amely a váradi klérus ellen szólt, ostromozta annak reakciós és szélsőségesen klerikális magatartását. A *Tiszántúl* katolikus újság azonnal reagált Ady soraira⁷, a káptalan három hónap elteltével megindította a sajtópert, majd a nagyváradai törvényszék ítélete 3 napi fogház és 10 korona pénzbüntetés volt.⁸ Ady az imént említett cikkében utal is a hasonló, Gogával együtt érző sorsára. „Hiszen volt részem egy kevés dutyiban betűheccért, bátorságért, népszerű indulatért is [...]”⁹

Király István szerint Ady a kezdetekben Gogáról mint barátjáról beszélt, közel állt hozzá, mert a nemzetiségi jogok plebejus harcosát, a parasztsággal azonosuló, hozzá hasonlóan a népért kiálló művészt látta benne, aki egyben eszmei és költői társ is számára. Adyt vonzhatta Goga költői személyi-

ZEKE ZSUZSANNA irodalomtörténész (1989, Baja), az ELTE Irodalom- és kultúratudomány mesterképzésének Összehasonlító irodalom- és kultúratudomány szakirányát végezte, az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Disszertációjának témája **Csinszka levelezése. 2013-tól két éven át az Ady Emlékmúzeumban dolgozott, múzeumpedagógiai foglalkozásokat tartva mások mellett Ady Endre és Csinszka kapcsolatáról. A Petőfi Irodalmi Múzeum Művészeti és Relikviatárában dolgozik.**

1. Az Ady Endre, Juhász Gyula és József Attila A Holnap városában. Költők és koruk VI. konferencián elhangzott előadás kibővített szövege. Nagyvárad, 2014. szeptember 19.
2. HORIA PETRE PETRESCU (1884–1962) *Mínei mele (Kezemnek)* című verse.
3. KOVALOVSKY MIKLÓS, *Emlékezések Ady Endréről*, V. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 384.; Pálffy Endre, *Goga Octavian pályafutásának néhány*

sége, 1909-ben Bölöni Györgyné – Itóka – hívta fel a figyelmét a Goga-féle Ady-fordításokra. Ady szerette Gogában, hogy azt teszi, amit ő, mint ahogy írta egyik cikkében: „Szerelem, hisz én is azt csinálom, hogy élsz, dalolsz és harcolsz”.¹⁰

Goga és a Nyugat – a Nyugat szerkesztőivel való megismerkedés

Ady 1913 februárjában személyesen találkozott Gogával, meglátogatta a Császárfürdőben, majd ezt követően Ady bemutatta őt a *Nyugat* tagjainak, a modern magyar irodalom képviselőinek.¹¹ A magyar költő vacsorát rendezett a Városmajor Szanatóriumában a Párizsból hazatérő és átmenetileg Pesten tartózkodó Goga tiszteletére. Goga szerint „Ennek az emlékezetes társvacsorának kimondott célja az volt, hogy magyar és román írók ismerjék meg egymást, és a sovínizmus kicsinyes szempontjai fölé emelkedve keressük meg a népet összekötő kapcsot az általános kultúrafelfogásban”. Ady Lajos emlékei alapján nehezen oldódott a társaság, mígnem azért még éjfél felé átmentek a Philadelphiába, ahol Fenyő Miksa társaságában Goga megjegyezte: „Ez idő szerint csak egy nagy költő él a világon: Ady Endre.”¹²

A román költő még évek elteltével, 1937-ben is örömmel emlékezett erre az estére: „Visszaidéztem szemeim előtt a »Nyugat« régi munkatársait, kik valaha a szegény Adyval élükön egy budai kis korcsmában oly rendkívüli szeretettel fogadtak [...] sohasem fogom elfelejteni ezt az éjjeli Szimpoziont, mely lelki-leg oly közel hozott minket.”¹³

Ady és Goga nyílt levelei

1913-ban nyílt irodalmi vita kezdődött Ady és Goga között. Goga 1913. január 7-én Gróf Zichy János kultuszminiszternek az erdélyi románok elmagyarosodásáról szóló cikkére reagálva a *Romanul*-ban kifejtette érveit az új magyar irodalom ellen szóló támadásával, nagy határozottsággal részletezi, hogy magyar nép már a magyar irodalomban sincs jelen, gyökértelen kultúra a mai magyar, megmagyarosítani másokat a magyar irodalom a jelenlegi műveivel nem képes. Cikkében szembefordult Zichyvel, a Tisza-kor-

mozzanata, Filológiai Közlemény, 1959 (5. évf.) 1–2. szám, 210–215.; Domokos Sámuel, *Octavian Goga, a költő és műfordító*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971, 226–241.; Király, 1982.

4. Ady Endre, *Goga Octavian rabsága*, Világ, 1912. április 17., Ady ekkor már több hete a Városmajor szanatóriumában fekiüdt. Hatvany Lajosnak írt levelében a fogsághoz hasonlítja helyzetét. „Szomorú szanatóriumi fogságomból szeretettel köszöntlek.” (Bp, 1912. márc. 8.)
5. Octavian Goga levele Ady Endrének, Szeged, 1912. március 13. (MTA K 6/120)
6. Ady 1901-ben a nagyváradi *Szabadság* hírlapírója volt, de Halász Lajos – a *Nagyváradi Friss Újság* hadgyakorlatra bevonuló szerkesztője – megkérte Adyt, hogy távolléte idejére vállalja lapjának összeállítását. A felelős szerkesztést a lap társkiadója, Boros Jenő nyomdász vállalta, de a szerkesztés Ady feladata lett.
7. „Aki olvasta annak megvan a maga véleménye e merényletről, a lapocskát pedig bűnvádi úton fogják tisztességre és igazmondásra tanítani.” In *Konkolyhintegetők*, Tiszántúl, 1901. április 23.
8. BALLA ERNŐ, *Hatvan éve, hogy Ady Endrét fogházra ítélték*, Ország-Világ, 1961. nov. 29.
PÉTER I. ZOLTÁN – TÓTH JÁNOS, *Ady Endre nagyváradi sajtópere és börtönapjai, Egy kis séta*, Noran Libro, Budapest, 2012.
9. Ady Endre, *Goga Octavian rabsága*, Világ, 1912. április 17. „Szeged börtönét csak úrkodó ifjúságom úrfikorból, párbajért ismerem.”
10. KIRÁLY ISTVÁN, *Intés az őrzőkhöz, Ady Endre költészet az első világháború*

mány kultúrfölény-gondolatát hirdető oktatásügyi miniszterrel.¹⁴ Goga 1913-ban szemítának gúnyolta a magyar irodalmat, „féltette” a magyar nemzeti szellemet a zsidóktól.¹⁵ „*Ady Endre hipermodern költészetéből, minden verlainéi egzotikusságával, érzékeny, beteg egocentrizmusával, kifejtethet a magyar vér féktelen szenvedélyét és heves akaratoságát, viszont Szép Ernő csengő szólása és szójátékai elárulják a terézvárosi gamint, a pureet simple zsidót.*” Támadás volt ez a modern magyar irodalom és a *Nyugat* ellen, azzal vádolta a lapot, hogy a hagyományos kulturális értékek elutasításával egy idegen: „zsidó szellemiségű” irodalmat erőltet rá a magyar olvasóközönségre. Az „inferiorisnak” tekintett népek jogát és öntudatát védte, valamint az új magyar irodalom állítólagos idegenségére utalt. Állította, hogy a magyar irodalomból eltűntek Jókai romantikus típusai, Kemény báró makacs nemesei, Mikszáth vidám parasztjai. A város – Budapest – vette át a szerepet amerikanizmusával, zsidóival és a külföldi, elhasznált klisékkel. Végső megállapítása, hogy „*a magyar nemzeti irodalom véget ért a költészetben Petőfivel és Arany Jánossal, a prózában pedig Mikszáthtal, helyet csinálva a zsidó nemzeti irodalomnak, mely napjainkban uralkodik*”, ezáltal az elmagyarosodás nem is jelenthet rájuk – románokra – nézve veszélyt.¹⁶ Goga gondolkodásában kezdetektől antidemokratikus elemek kerültek előtérbe, majd-hogynem úton volt már az 1938-as fasiszta miniszterelnöki pozíciója felé. Viszont emellett egyben el is árulta a magyar irodalomban való jártasságát, annak alapos ismeretét.¹⁷

Ady válasza a „jó barátjának” nevezett Goga írására **Goga Oktávián vádjai** (1913) címmel jelent meg a *Nyugatban* (a nyugatosokkal való közös találkozás emlékével olvasta a vádakat Ady, sokáig halasztgatta rá a választ).¹⁸

Ady védte a zsidókat és a nemzetiségeket, a zsidóság és a magyarság együttélését szükségszerűnek tartotta, közben gúnyolta Goga konzervativizmusát és antiszemitizmusát.¹⁹ Az *Új versek* megjelenése után megindult a támadás Ady önkritikus magyarsága és költői újszerűsége ellen. A *Nyugat* indulása után megerősödött a kulturális antiszemitizmus, a lap szerkesztői, munkatársai között sok volt a zsidó, ami felkeltette többek között a konzervatív körök ellenszenvét, valamint a *Nyugat* modernségét, tematikáját is támadták.²⁰ Ady visszautasította Goga egyes kortárs pesti írókról szóló

éveiben, 1914–1918, I. kötet, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982., Ady Endre, *Magyar és román, Levél Goga Octavianhoz*, Világ, 1914. január 25. Domokos Sámuel, *Octavian Goga magyar irodalmi kapcsolatai*, Filológiai Közlöny, 1960 (6. évf.), 2. szám, 225–230. Ady együtt érzett a szomszédos román néppel. Szívből üdvözölte az 1907-es romániai parasztlázadást. Majd mikor a romániai parasztlázadójára a máramarosi románok is fellázadtak, Ady újságcikkben üdvözölte őket és Máramarost az ország egyetlen forradalmi helyének nevezte. Ettől kezdve Ady figyelemmel kísérte a nemzetiségi kérdésben megindult vitát és szót emelt a magyar–román közeledésért. Ennek egyik megnyilvánulása volt, hogy védelembe vette Gogát.

11. Kovalovszky, 1993, 384.
12. Goga cikke az *Infrățirea* 1924. dec.11-i számában található, magyar fordításának egy részlete olvasható az *Igaz Szó* 1957-es emlékszámában Corneliu Codarcea: *A korabeli román sajtó Ady Endréről*, 909–910.
13. Domokos Sámuel, *Goga problémák (III.)*, Filológiai Közlöny, 1984 (30. évf.), 1. szám, 89–106. Conrad Ottónak írott levél, 1937. április 1.
14. Király, 1982.
15. Vezér Erzsébet, *Ady*, Philobiblon, München, 1994, 18, 61–82.
16. Braun Róbert (ford.), *Goga Octavian a magyar kultúráról*, Huszadik Század, 1913.; Octavian Goga, *Egy anachronizmus: magyar nemzeti kultúra*; Király, 1982.
17. Király, 1982.

véleményét, védelembe vette Bíró Lajost, Molnár Ferencet, Bródy Sándort. Amit Goga a magyarság gyengeségének tekintett, azt Ady erénynek fogta fel (főként a nyugat felé való nyitást).

Goga lapja, a *Lucaefărul* reagált Ady cikkére, dicsérte a magyar költő irodalmi nagyságát, de mindeközben védelembe vette Gogát Ady gúnyolódásával szemben. Helytelennek vélték, hogy Ady kiállt a zsidó származású írók mellett, akik mindig is kirekesztettek maradnak, hiába próbálják őket asszimilálni, nem fogják tudni sohasem.²¹

*Octavian Goga költő
és politikus*

A két költő 1914 elején ismét nyílt vitába keveredett. 1913 végén, 1914 elején Goga tagja volt a román küldöttségnek, akik Tisza Istvánnal egyezséget akartak kötni. Erre a hírre reagált Ady a *Magyar és román, Levél Goga Octavianhoz* című cikkével.²² A cikk kulcsszava a nép volt. Ady rá akarta döbbsenteni Gogát a szövegtől jelentésére, az etnikaira és a szociálisra. „Lehetetlen, hogy te sakál-ravaszsággal, politikusok agyafúrtságával és vérért-bérért csattogó fogával még néped szerelméért is népet árulj.” Ady helytelenítette a tárgyalásokat, határozottan hangoztatta Tisza-ellenességét.

18. „román kollégám és jó barátom, Goga Oktávián”

„Szántszándékkal halasztgattam Goga Octavian túlságosan lármát keltett önbátorító vádjaira a választ, mert e vádakat nem akartam komolyan venni, s mert majdnem csak tegnap volt, amikor is baráti asztalhoz kerítettem Gogát Ignotusékkal.” (Ady Endre, *Octavian Goga vádjai*)

19. „Nincs kedvem itt a románok legjobb fejlett antiszemitizmusához magyarázattal szolgálni [...], de a román zsidógyűlölet majdnem bizáncian szép. Viszont az én hitem [...], hogy az Isten csak egyet teremtett a magyarság javára, a zsidót. Zagyva, álmos vérségünk s sötét keletiségünk ellen adott ellenmérget ez, anti-veronál. Nagyszerű, zsidó eredetű írónk is vannak [...]”

20. Vezér, 1994.

21. Domokos, 1971, 233.

22. Király, 1982.; Ady Endre, *Magyar és román, Levél Goga Octavianhoz*, Világ, 1914. január 25.

gét, és úgy ítélte meg Goga szerepvállalását, hogy ő a magyar és a román földbirtokosok egyezkedését kívánja elősegíteni. De mindemellett továbbra is barátjának nevezte: „Hidd el, hogy szeretlek, szeretem érzelmes, gyönyörű népedet, szeretem úgy, mint a magamét [...]”.²³

Király István szerint a név nélkül megjelent válaszcikket valószínűleg nem Goga írta (de olvashatta, beleegyezett), melyben az állt, hogy „Nekünk azokkal kell megegyeznünk, akik ma a hatalmat birtokolják, mivel viszonylag kedvezőbb... helyzetbe kerülünk.” A politikus mindenek fölé helyezte a nemzeti szempontot, győzött nála a nacionalizmus, ezt bizonyítja az is, hogy 1914-ben már nagy sikerrel játszották Goga magyarelles darabját, *A jegyző urat (Domnul Notar)*.²⁴

Ady válasza a **Levél helyett Gogának** című nyílt levélben olvasható, ebben 1915-ben nyilvánosan megszakította a román költővel való barátságát.

„Goga Oktavian nevezetű barátommal aligha szoríthatok már és még az életemben kezet, holott ez nekem fáj.” Ady azt állította, hogy megérti Goga Octavian, meg is bocsátana neki, de Gogát nem tartja rá érdemesnek. Úgy érzi, hogy jelenleg csak fájdalom, szomorúság éri, „földi komédiának” írja le a jelen helyzetet. Ennek ellenére Gogával szemben a saját helyzetét jobbnak ítéli meg. A következőképpen fejt ki: „Egy nemzet, aki!/] súlyos

23. Ady Endre, *Magyar és román, Levél Goga Octavianhoz*, Világ, 1914. január 25.

24. Király, 1982, 204–205.

shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi; hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfőlségesebb internacio[na]lizmusban, nem lehetetlen jövő[új] nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű.” Ady úgy vélte, hogy meg kell őrizni az internacionalizmust a nemzeti elvakultságok időszakában is. A népek szabadságának, egyenlőségének, együttműködésének és barátságának fenntartását kell erősíteni.

Úgy látta, hogy a politikus a Liga Politică nevű szeparatista szervezet tagjaként Erdély elcsatolásán munkálkodik, egyre inkább jobbra tolódik, és távol esik az ő demokratikus elveitől.²⁵

1915-ben Goga élharcosa volt Erdély Romániához csatolásának, aktívan közrejátszott hazája antant melletti hadba lépése érdekében, hiszen ígéretet kaptak Erdély megszerzésére, majd a későbbiekben az első román fasiszta miniszterelnök lett és erősen eltért a humanista eszméktől.²⁶

Goga politikai pályafutása, miniszterelnöksége

Goga 1919 és 1930 között háromszor volt miniszter, kultusz-miniszter, művészeti, majd belügyminiszter.²⁷ Hivatalba lépésekor több zsidóellenes korlátozást vezetett be a románoknál, egyebek mellett tervezte a zsidó tőkével működő újságok megszüntetését is, de mikor Tabéry Géza (Adyval közös barátja) felkereste őt a romániai magyar újságírók szövetségének a nevében és kérte, hogy gondolja át a tervét, hiszen ez az intézkedés súlyosan érintené a magyar lapokat is, a politikus megígérte, hogy erre mégsem fog sor kerülni.²⁸

Gogáról alkotott eltérő vélemények

Goga előbb említett cselekedete is egyike volt azoknak, amelyek elősegítették, hogy eltérő vélemények alakuljanak ki a költő-politikusról. El kell választani a politikai pályafutását az irodalmi munkásságától, nem szabad csak a politika felől értékelni. Gogában mindvégig élt Ady emléke, a

későbbiekben, már Nagy-Románia megalakulása után is, mindig kifejezésre juttatta barátságát és tiszteletét az elhunyt Ady iránt, politikailag is támogatta emlékének erdélyi gondozását.

Dénes Zsófia könyvében beszámol róla, hogy miként segítette Goga 1922-ben Ady szüleit. Fehér Dezső tanácsára az Ady-szülők Gogához fordultak, amikor az agrárreform miatt kisajátították volna a birtokukat, kérték ezen törvény alóli mentességüket. Goga a család kérésére elment Váradra, és a Fehérék lakásán való találkozáskor ígéretet tett a birtok megtartása ügyében.²⁹ Fehér Dezső a beszélgetést követően a lapokban

25. Vezér, 1994, 18.

26. Király, 1982, 132.

27. Domokos, 1984. Goga minisztersége: 1919. dec. 5. – 1920. márc. 13. / 1920. júl. 13. – 1921. dec. 17. / 1926. márc. 20. – 1927. jún. 4.

28. Domokos, 1974, 347–351.

29. DÉNES ZSÓFIA, *Akkor a hársak épp szerettek, Legendaoszlató emlékezések és dokumentumok Ady Endre váradai életéről*, Gondolat, Budapest, 1983 (1957). Ady Lajos útlevelet is szeretett volna, éves vízumot, hogy könnyedén látogathassa a szüleit Debrecenből. Nem tudni, hogy megkapta-e, viszont külön levelet is írt ez ügyben Gogának. DOMOKOS SÁMUEL, *Újabb adatok O. Goga magyar irodalmi kapcsolatairól*, Filológiai Közlöny, 1968 (14. évf.), 1–2. szám, 237–240.

beszámolt az otthonában lehetővé tett találkozásról. Tabéry Géza *Tiltakozom! Üzlet Ady Endre sírja fölött* címmel röpiratot adott ki, tiltakozott a Fehéréknél való találkozás ellen, és hogy ezt Fehér közzé is tette a lapokban, felhasználva Adyt saját céljaira. A röpiratra Fehéren kívül Goga is reagált (1922. február 15.). Goga nem tudta, hogy milyen viszonyban volt Ady Fehérékkel, viszont állította: „*Kötelességemnek tartottam azonban megragadni minden alkalmat, hogy igaz tiszteletemet lerőjam íránta, és csupán ez az oka, hogy ezen az alapon mindenkivel szóba állok... Hogy egy kicsit visszaélnek velem, lehetséges, mert az Ady-parolával nálam mindig megnyílik az ajtó. Az Ady-kultuszt jogosultnak találom, mert az ő szikrázó poétalelkéből csupán fényáradat sugárzik felénk..., másodsor pedig a magyarság és a román nép természetes, fatális közeledésére nem tudok alkalmasabb összekötő kapcsot elképzelni, mint egy fényes költői címert. Ezért kérem Önöket, magyar írókat, méltóztassanak valóságos Ady-propagandát üzni, és higgyék el, ebben én mindig a szolgálatukra állok.*” Goga levele tükrözi Ady iránti megbecsülését.³⁰ Továbbá tettei is, hiszen „1922-ben a bukaresti parlamentben egyszakaszos törvényt hozott, amellyel Ady szülei érminszenti birtokát az akkori kisajátítás alól kivételeztette”³¹ – olvasható Dénes Zsófiánál. Viszont Kovalovszky Miklós fejtegetése szerint Goga ekkor nem volt miniszteri szerepben, nehezen hozhatott törvényt, de befolyásolhatta az ismeretsége által. A föld mentesítéséhez nem kellett külön törvény, elegendő volt az agrárbizottság döntése.

Ady-ünnepségek

1924. július 20–21-én Ady szüleinek aranylakodalma alkalmából Zilahon és Érminszenten is ünnepségeket rendeztek, amelyek engedélyezése, támogatása főként Octavian Goga érdeme volt.³²

Majd 1935. október 14-én Színi Sebő Zoltán domborműve került az érminszenti házhoz. Az első tervek alapján a művész a csucsai sziklákba akarta Ady mellszobrát belefagrasztani, de a megvalósítását a hatóság nem engedte, noha Goga is támogatta volna, hiszen a birtok akkor már az ő kezében volt, mert 1920-ban Ady özvegyének is segítségére sietett, mikor a csucsai kastélyt kívánta eladni.

A csucsai kastély

A kastély eladásában közrejátszott, hogy Erdélyt Romániához csatolták, és az új román törvények változásokat hoztak az erdélyi birtokviszonyokat illetően. Az optálási törvény kimondta, kisajátítják (államosítják) mindazon személyek vagyont, akik nem veszik fel a román állampolgárságot, vagyis a magyarra optáltak, a magyar állampolgárság megtartása mellett döntöttek. Csinszka magyarnak vallotta magát, ezért úgy döntött, hogy eladja a kastélyt, még mielőtt kisajátítaná a román állam. A

30. Tabéry Géza, *A csucsai kastély*, NAT Könyvek, Nagyvárad, 2004, 83. Kovalovszky Mikós, *Emlékezések Ady Endréről II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 578, 599. Nem a Goga és az Ady család találkozásával volt baj, hanem a helyszínnel, hiszen Fehérék biztosították, és Fehér Dezső túlzott kultuszt üzött Adyval való kapcsolatából. Gogát barátjának nevezte, noha korábban még nem találkozott vele. Goga nevét a *Nagyváradai Naplóban* nem lehetett megtalálni, míg nem lett belőle politikai tekintély. Fehér telefonált Csucsára és felajánlotta a találkozáshoz a váradi helyszínt, majd utólag reklámot csinált belőle, kérkedett vele.

31. Dénes, 1983 (1957), 380–381.

32. Jászai Andor, *Adyok a romániai Ady-kultusz történetéhez*, Igaz Szó, 1957. november, 927–934.

kastély árulásáról Hatvanynak is beszámolt 1919 őszén egyik levelében. „*En most Csucsá eladásával foglalkozom. 600 000, sőt 700 000 koronát ígérnek érte – el nem sietem a dolgot, de ha pénzt tudok kapni, és gondjaimat lerázom, itt hagyom a hazai földet.*”³³

Csinszka levélben kínálta fel Gogának a birtokot, s az nem is alkudott, megadta a kért egymillió lejt, de mire lezajlott az eladás, a rohamos pénzromlás miatt nem futotta többre az összeg – az özvegy állítása szerint – egy szörmekabátnál.³⁴

A kastély valószínűleg nem lehetett túl jó állapotban az eladás időszakában, amire szintén Csinszka tesz utalást Dapsy Gizellának írt levelében: „*En Csucsát pár éve eladtam Goga Octaviannak, mert nem volt pénzem helyrehozni és fenntartani [...]*”³⁵ (1923. április 30.) Veturia Goga is alátámasztja, hogy rossz állapotban volt a kastély, ellenezte férjének a „romhalmaz” megvételét. Csinszka adásvételre vonatkozó nyilatkozatában (1920. október 2.) kifejti, hogy eladta a csucsai és kisszebeni ingatlanát a rajtuk lévő épületekkel és tartozékokkal együtt Octavian Gogának, továbbá feljogosítja a vevőt, hogy az elköltözése óta jogtalanul elhordott ingóságokat saját magának visszakövetelhesse.³⁶ A politikus a kastélyt a megvásárlása után neobizánci stílusban átépíttette, és a berendezés visszaszerzésére tett kísérletet,³⁷ továbbá bővítette a birtokot, és több hektár földet is vásárolt a református egyháztól.³⁸

Goga 1930-ban személyesen is megismerte Csinszkát, feleségével együtt járt Márffyéknél Budapesten, találkozásukról a *Pesti Napló* is beszámolt.³⁹ Hosszú évek elteltével, 1942-ben Márffyék vissza akarták perelni az örökösöktől a kastélyt, azt kifogásolva, hogy az akkori áraknak nem megfelelő összeget kaptak érte. Gyárfás Elemér jogtalanul találta a Goga-féle, méltányos szerződés megtámadását, állást foglalt a perigény elutasítása mellett.⁴⁰

Goga és a magyarok

Goga az Adyval folytatott vita után is kedvelte, nyomon követte a magyar irodalmat és műfordításai által megismertette azt a román közönséggel, fordításokat készített többek

33. *Levelek Hatvany Lajoshoz*, szerk. Hatvany Lajosné, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 264. (MTA Ms 375/2)

34. Kovalovszky, 1993, 118.

35. Tabéry, 2004, 82., Csinszka levele Dapsy Gizellának: Nagyvárad Ady Endre Emlékmúzeum, Ady-gyűjtemény 1605.

36. Kovalovszky, 1993, 155., Legenda Ady fiáról: Farkas Aladár hírlapíró állította, hogy Ady Endre után egy fiúgyermek maradt, akit Octavian Goga nevelt fel. Goga azt állította az újságíróknak, hogy mikor megvette a kastélyt, teljesen ki volt fosztva, a környékbeliek mindent elhurcoltak onnan, de ő házkutatásokat rendezett. Állítása szerint rátalált egy emlékkönyvre, amely Ady-verseket tartalmazott. Goga emberei egy fiút is találtak, akiről azt állították, hogy Adynak egy cselédleánytól született törvénytelen gyermeke. Goga hosszas nyomozást végzett az ügyben, mikor már nem volt kétsége, magára vállalta a fiú felnevelését, az Andrei Ciucia nevet adta neki és csendőrtisztot vált belőle. Kovalovszky Miklós is kitér könyvében az állítólagos Ady-fiú legendájára, aki Adyék egykori román szobalányának gyereke volt, valamint Benamy Sándor is foglalkozik Csucsai Péter / Andrei Ciucia kilétével.

37. Kovalovszky, 1974, 578.

38. A csucsai paktum: Goga a minisztersége alatt többször látott vendégül politikusokat a birtokán. 1923 őszén az erdélyi Magyar Párt vezetési és az Ave-rescu tábornok Néppártja kötöttek itt „csucsai paktum” néven elhíresedett,

között Petőfi, Arany, Ady és Madách műveiből. Az *ember tragédiája* fordítását 1934-ben adta ki.

A magyar írók közül többen elismerték Gogát, levelekben tartották vele a kapcsolatot, többen dedikált könyveket küldtek számára. Móricz Zsigmond 1926-ban erdélyi látogatásakor elismerően nyilatkozott a román költőről. „Az erdélyi politikusok között van egy barátom: Goga Octavian, akivel Csucsán találkoztam Ady Endrénél. Igen rokonszenves, intelligens, jóakarátú fiú volt akkor. Mostani szereplése sem kellemetlen, sőt igen elismerésreméltó.” A román költő nem szigetelődött el a magyarságtól, többekkel barátságban volt, olvasta az új magyar könyveket, levelezett pesti ismerőseivel.⁴¹

A húszas években (1924. december 11-én) Goga nyilatkozott az Adyval való kapcsolatáról. Bevallotta, hogy a kezdetekben Ady *Új versek* című kötete mély benyomást gyakorolt rá – a korábbi verseit is ismerte a nagyváradi és a pesti lapokból –, megragadta a verselés művészete és a versekbe foglalt politikai hitvallás. Merész igazodása a francia irodalom felé szakítást jelentett a hivatalos magyar politika és irodalom hagyományával. Meglepte őt Ady forradalmisága, de személye nagyon rokonszenves volt számára. Felidézte Ady baráti gesztusát, amikor ő börtönbüntetését töltötte, valamint a *Nyugat* szerkesztőivel töltött, magyar és román írók megismerkedéséről szóló kellemes estéjét. „A mi szép és reményteljes programunkból nem lett semmi. Ady iránti barátságom azonban megmaradt. [...] írni fogok Adyról, a román olvasóknak meg kell ismerniük Ady géniusztát [...]”⁴²

Pálffy Endre szerint Gogának kettős arca volt, a nacionalista politikusé és a nemzetiségek iránt megértéssel lévő költőé. A *Halál zsong* című utolsó versében az úttévesztésére tehet utalást, kettős énjének megbánására, hiszen gondolatai nem az elmúlt eseményeken járnak, hanem azon, amit egykor másként tehetett volna.⁴³

További problémák

Végezetül fontosnak tartom kiemelni, hogy további kutatásokra lenne még szükség az Ady és Goga témakörben, hiszen rengeteg megválaszolatlan kérdés van, amelyre

talán a romániai levéltárak, esetleg a Goga-hagyaték adhat választ. Különböző, egymással ellentétes megítélések forognak a kortársak között Octavian Gogáról: jótékonykodott vagy jól járt, talált-e valamit a kastélyban még vagy sem, mennyire volt romos állapotban a kastély a megvételkor? Ő maga nyilatkozik interjúkban, de mennyire hihetők az állításai, volt-e valóban Adynak fia, akit ő nevelt fel, vagy ez csupán legenda? Sajnos a visszaemlékezések vagy újságcikkek megalapozott bizonyításra nem elegendők, hivatalos iratokra lenne szükség, hogy előrébb mozdítsák a kutatást.

titokban létrejött írásos megegyezést. (Tabéry is írt róla rögtön, amint Veturia Gogától megtudta.)

39. B. S.: *Goga Oktavian: „Vonjuk le a földrajzi predesztináció következményeit!”* In: Pesti Napló, 1930. júl. 15.
40. Kovalovszky, 1993, 155. Gyárfás Elemér romániai magyar szenátor.
41. Domokos, 1984, 89–106.
42. Corneliu Codarcea, *A korabeli román sajtó Ady Endréről*, *Igaz Szó*, 1957. november (V. évf.), 906–912.
43. Domokos, 1984, 89–106.

Felhasznált szakirodalom

- Ady Endre, *Goga Octavian rabsága*, Világ, 1912. április 17.
- Ady Endre, *Goga Oktávián vádjai*, Nyugat, 1913/ 10. szám. Disputa.
- Ady Endre, *Levél helyett Gogának*, Világ, 1915. január 24.
- Balla Ernő, *Hatvan éve, hogy Ady Endrét fogházra ítélték*, Ország-Világ, 1961. nov. 29.
- Benedek István, *Ady Endre szerelmei és házassága*, Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1991.
- Benkő Samu, *Monológ alkonyatban*, Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2005, 222–243.
- Braun Róbert (ford.), *Goga Octavian a magyar kultúráról*, Huszadik Század, 1913.
- B. S.: *Goga Oktavian: „Vonjuk le a földrajzi predesztináció következményeit!”* In Pesti Napló, 1930. júl. 15.
- Bustya Endre, *Egy magyar nyelvű Goga-levél 1922-ből*, Korunk, 1981 (40. évf.), 7–8. szám, 603–605.
- Corneliu Codarcea, *A korabeli román sajtó Ady Endréről*, Igaz Szó, 1957. november (V. évf.), 906–912.
- Csinszka, *Életem könyve, Boncza Bertának, Ady Endre özvegyének visszaemlékezései*, szerk. B. Lukáts Júlia, Vitályos László, Kelenföld Kiadó, 1990.
- Csontos Márta, *Octavian Goga románságtudata és irodalomszemlélete az erdélyi multikultúrában*, Erdélyi Toll, 2014 (6. évf.), 1. szám, 156–168.
- Dénes Zsófia, *Akkor a hársak épp szerettek, Legendaország emlékezések és dokumentumok Ady Endre váradi életéről*, Gondolat, Budapest, 1983 (1957), 380–381.
- Domokos Sámuel, *Az Ady–Goga-konfliktusról – egy cikk okán. Két új román dokumentum*, Akadémiai Kiadó, Bp., Filológiai Közlöny, 1973 (19. évf.), 3–4. szám, 459–460.
- Domokos Sámuel, *Goga problémák (I.) A publicista Goga közéleti szereplése Magyarországon*, Filológiai Közlöny, 1982 (28. évf.), 2–3. szám, 296–304.
- Domokos Sámuel, *Goga problémák (II.)*, Filológiai Közlöny, 1983 (29. évf.), 3–4. szám, 447–455.
- Domokos Sámuel, *Goga problémák (III.)*, Filológiai Közlöny, 1984 (30. évf.), 1. szám, 89–106.
- Domokos Sámuel, *Magyar–román irodalmi kapcsolatok*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1985, 29., 37–38., 104–112., 112–131.
- Domokos Sámuel, *Octavian Goga, a költő és műfordító*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.
- Domokos Sámuel, *Octavian Goga 44 napi miniszterelnöksége*, Filológiai Közlöny, 1978 (24. évf.), 3. szám, 347–351.
- Domokos Sámuel, *Octavian Goga magyar irodalmi kapcsolatai*, Filológiai Közlöny, 1960 (6. évf.), 2. szám, 225–230.
- Domokos Sámuel, *Újabb adatok O. Goga magyar irodalmi kapcsolatairól*, Filológiai Közlöny, 1968 (14. évf.), 1–2. szám, 237–240.
- Enyedi Sándor, *Goga, Madách és az erdélyi magyarok*, Mozgó Világ, 1992 (18. évf.), 11. szám, 71–78.
- Erdély Adyja. Verseik, elbeszélések, publicisztikai írások*, összeállította és bevezette Pomogáts Béla, Pro Universitate Partium Alapítvány, Nagyvárad, 2007, 21–24., 270–276.
- Farkas Aladár, *Ady Endre fia volt Csucsai Endre, akit Romániában egy népitélet során meglincseltek?*, Demokrácia, 1946. december 22.
- Gáldi László, *Domokos Sámuel: Octavian Goga, a költő és műfordító*, Filológiai Közlöny, 1972 (18. évf.), 3–4. szám, 492–495.
- Gáldi László, *Goga pesti évei és a Luceafărul*, Egyetemes Filológiai Közlöny, 1941, II. füzet, 140.
- Hatvany Lajos, *Ady. Cikkék, emlékezések, levelek*, szerk. Belia György, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977, 604–605., 606–607., 617–620.
- Jászai Andor, *Ady a romániai Ady-kultusz történetéhez*, Igaz Szó, 1957. november, 927–934.
- Király István, *Ady és Csinszka, Egy szerelem és egy házasság története*, Kortárs, 1980. jan., 101–128.
- Király István, *Intés az őrzőkhöz, Ady Endre költészete az első világháború éveiben, 1914–1918, I. kötet*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982.
- Kovalovszky Mikós, *Emlékezések Ady Endréről II.*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, 578., 599.
- Kovalovszky Miklós, *Emlékezések Ady Endréről, V. kötet*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 118., 146., 384.
- Levelek Hatvany Lajoshoz*, szerk. Hatvany Lajosné, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967, 264., 272–273., 274–275., 300–301., 321–322., 358–359., 387–389., 410., 457–459.
- Mikó Imre, *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. dec. 1-től 1940. aug. 30-ig*, A „STUDIUM” Kiadása, Budapest, 1941, 47–49.
- Molnár Szabolcs, *Domokos Sámuel: Octavian Goga, a költő és műfordító*, Helikon: Irodalomtudományi Szemle, 1972 (18. évf.), 3–4. szám, 521–522.
- Pálffy Endre, *Goga Octavian pályafutásának néhány mozzanata*, Filológiai Közlöny, 1959 (5. évf.), 1–2. szám, 210–215.
- Péter I. Zoltán – Tóth János, *Ady Endre nagyváradi sajtópere és börtönnapjai, Egy kis séta*, Noran Libro, Budapest, 2012.
- Pomogáts Béla, *Ady Erdélye és Erdély Adyja*, Kortárs, 1996 (40. évf.), 2. szám, 5–16.
- Robotos Imre, *Az igazi Csinszka. Szembesítés, Ady–Csinszka szerelmének, házasságának legendaköre és valósága*, Ferenczy Kiadó, Budapest, 1995.
- Sas Péter, *Goga és a magyarok*, Történelmi Szemle, 1986 (29. évf.), 3–4. szám, 490–492.
- Tabéry Géza, *A csucsai kastély*, NAT Könyvek, Nagyvárad, 2004.
- Tatár Géza, *Egy elfelejtett Goga-levél*, Korunk, 1966 (25. évf.), 5. szám, 723–724.
- Varga József, *Ady és kora*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977, 437–442., 431.
- Vezér Erzsébet, *Ady*, Philobiblon, München, 1994, 18, 61–82.